

PROVJERA
ČINJENIČNE
TOČNOSTI U
HRVATSKOJ:
IZBOR TEMA
I POSTUPCI
RAZOTKRIVANJA
DEZINFORMACIJA
NA FAKTOGRAFI.hr-u

MATO
BRAUTOVIĆ

IZVJEŠTAJ

IMPRESSUM

Autor:

Mato Brautović, University of Dubrovnik

Dizajn:

Sven Sorić

Bojan Crnić

Izdavač:

Gong

Izvršna direktorica:

Oriana Ivković Novokmet

Mihanovićeva 14

10000 Zagreb

e-mail: gong@gong.hr

web: www.gong.hr

Zagreb, listopad 2022.

Pro-fact: Istraživanje, edukacija, provjera činjenica i razotkrivanje dezinformacijskih narativa o COVID-u 19 u Hrvatskoj

Koordinator Pro-Facta:

Gong

Partneri:

Fakultet političkih znanosti u Zagrebu,

Sveučilište u Dubrovniku,

Fakultet elektrotehnike i računarstva i Faktograf.hr

Ovaj izvještaj odražava isključivo stajališta autorica i Europska komisija nije odgovorna za bilo kakvu upotrebu informacija koje sadrži. Ovaj je projekt financiran iz Programa rada Europske unije za 2020., prema Ugovoru o dodjeli bespovratnih sredstava br. LC-01682252

PROVJERA ČINJENIČNE TOČNOSTI U HRVATSKOJ: IZBOR TEMA I POSTUPCI RAZOTKRIVANJA DEZINFORMACIJA NA FAKTOGRAF.hr-u

MATO BRAUTOVIĆ

PRO-FACT

EDMO
Evropski demokratski pokret

Republika Hrvatska
Evropski savjet

GONG

FER

fpzg
Forum za političku participaciju građana

Ustavna sudbina
Ustavna zaštita
Ustavna pravna
zaštita

FAKTOGRAF.HR

F

SAŽETAK

Ovaj je izvještaj dio istraživačkih aktivnosti koje se provode u okviru projekta “Razotkrivanje COVID-19 dezinformacijskih narativa u Hrvatskoj istraživanjem, provjerom točnosti činjenica i edukacijom” financiranog bespovratnim EU sredstvima za male internetske medije. Cilj je bio identificirati Faktografovu praksu odabira tema za razotkrivanje kao osnovu za odabir uzorka za daljnju analizu mreža i izvora dezinformacija kroz analizu društvenih mreža, analizu dinamičke mreže i analizu sadržaja.

Ključna saznanja:

- Dezinformacije za razotkrivanje bira glavni urednik Faktografa
- U slučaju Faktografa, izbor dezinformacija koje treba razotkriti temelji se na kriterijima širenja i kapaciteta dezinformacija, njihove ozbiljnosti i utjecaja na izbore
- U slučaju Faktografa, i korisnici predlažu teme za provjeru činjenične točnosti
- Facebookovi alati i partnerski programi utječu na odabir, ali nemaju alternativu
- Druge platforme ne omogućuju pristup podacima niti pomažu organizacijama u provjeri činjenične točnosti

UVOD

Budući da je provjera sadržaja koji se dijeli na internetu u odnosu na istinitost tvrdnji iznesenih u njima izvan opsega našeg istraživanja, odlučili smo svoje istraživanje (Brautović, 2022a; 2022b; 2022c) osloniti na ustaljenu praksu razotkrivanja dezinformacija fact-checking organizacija kao na polazište za daljnju analizu. Ovakav pristup nametnuo je neka pitanja. Naime, istraživanje koje su proveli Uscinski i Butler (2013.) pokazalo je da provjera činjenične točnosti ne uspijeva, između ostalog, u odabiru dezinformacija za provjeru jer se ne temelji na slučajnim uzorcima, već naprotiv, na subjektivnoj odluci fact-checkera. Kao takav, sâm izbor može biti subjektivan i pristran.

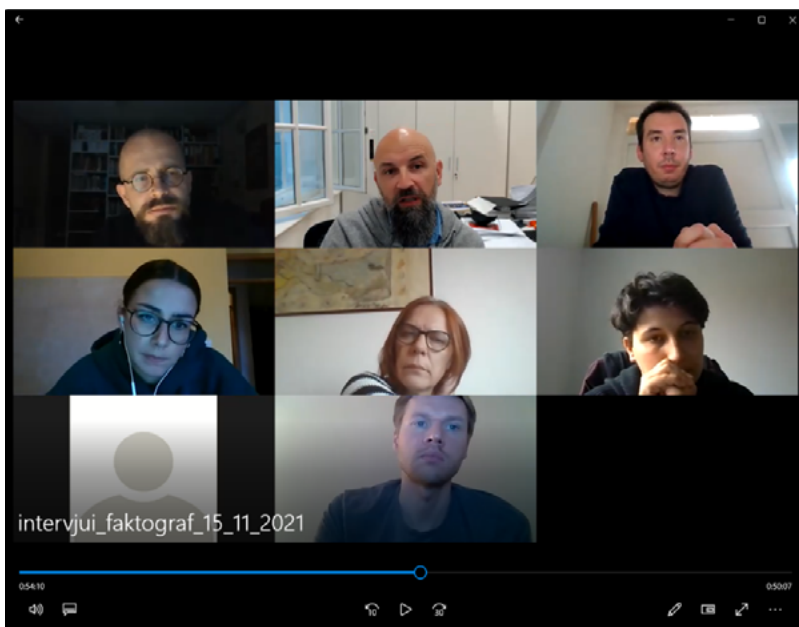
“...bez eksplicitnih kriterija odabira, pristranost fact-checkera neizbježno bi utjecala na njihov izbor aktera i izjava koje će provjeriti. Konačni rezultat toga bio bi da politički akteri djeluju vjerodostojnije ili nepoštenije nego što bi zapravo mogli biti.” (Uscinski, 2015., str. 244)

S druge strane, Michelle Amazeen (2015.) kritizirala je rad Uscinskog i Butlera (2013.), napominjući da besprijekorna praksa igra važnu ulogu u demokraciji. U skladu s Amazeen, a protiv oštre kvalifikacije Uscinskog, željeli smo istražiti praksu Faktografa jer naše daljnje istraživanje uvelike ovisi o odabranom uzorku. Zato smo osmislili sljedeća istraživačka pitanja:

- RP1: Kako Faktograf.hr odabire teme za razotkrivanje?
- RP2: Koji se alati koriste za pomoć fact-checkerima u njihovu poslu?
- RP3: Kakva je suradnja između Facebooka i drugih platformi s fact-checkerima?

METODOLOGIJA

Za ovu smo studiju kao metodu istraživanja koristili online fokus grupu, i to 15. studenog 2021. Fokus grupu činilo je četvero predstavnika Faktograf.hr-a: Petar Vidov (glavni urednik), Ana Brakus (izvršna direktorica), Sanja Despot (zamjenica glavnog urednika) i Ivana Živković (urednica komunikacija). Fokus grupu vodila su dvojica istraživača, profesor Nebojša Blanuša s Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i Mato Brautović, profesor sa Sveučilišta u Dubrovniku. Nazočan je bio i istraživač Matej Gjurković. Fokus grupa započela je u 11:00 i završila u 12:32, a provedena je pomoću konferencijskog alata Zoom. Protokol fokus grupe (vidi Dodatak) inicijalno je razvila Marijana Grbeša, profesorica s Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, zajedno s profesorima Nebojšom Blanušom i Matom Brautovićem.

REZULTATI

ODABIR TEMA I PRAKSE

Teme bira glavni urednik Faktografa. Glavni urednik svakog jutra rutinski analizira uvide s Facebooka, ali i alternativnih, pseudo i mainstream medija. U javnom je prostoru u trendu obično biva više dezinformacija, a glavni urednik bira one koje treba razotkriti na temelju sljedećih kriterija:

- Rasprostranjenost dezinformacija
- Kapacitet za širenje
- Ozbiljnost dezinformacije
- Utjecaj na izbore

Rasprostranjenost dezinformacija i kapacitet za njihovo širenje utvrđuje se na temelju podataka iz Facebookovih alata i iskustva glavnog urednika.

“Kao urednik, iz dana u dan pratim što se događa na internetu, koristeći se nekima od alata koje nam uglavnom daje Facebook. S tim alatima u biti mogu pratiti što postaje viralno na hrvatskome jeziku. Dakle, što se dijeli i koliko, što je tek stiglo i što najbrže dolazi do velikog broja korisnika. Temeljem toga određujem prioritete- Dakako, i to koliko je neka dezinformacija ozbiljna. Dakle, tražimo dezinformacije koje su potencijalno opasne za ljudsko zdravlje, cjepiva, pandemiju općenito, kao i one koje mogu utjecati na izborne kampanje te gledamo vodi li netko online kampanju čiji je cilj dezinformacijama usmjeriti birače u određenom smjeru.” (P. Vidov)

Dio razotkrivanja inicirali su korisnici Faktografa, koji mogu predložiti dezinformacije za razotkrivanje. Faktograf je u veljači 2020. uveo novu opciju pomoću koje korisnici mogu predložiti temu za razotkrivanje.

“Od veljače 2020. počeli smo prikupljati i bilježiti zahtjeve korisnika te smo izradili namjensku sekciju. A otkako smo počeli prikupljati, objavili smo više od 300 razotkrivanja samo na zahtjev čitatelja. I to je bilo vrlo korisno na početku pandemije, jer su upiti korisnika bili pokazatelj koliko je nešto rašireno, a to je bilo teško reći samo iz brojeva na Facebooku.” (I. Živković)

Glavni urednik Faktografa bio je svjestan da je njegov postupak odabira dezinformacija za razotkrivanje bila specifična strategija, temeljena na njegovu iskustvu o štetnosti narativa koji izazivaju strah kako bi se spriječilo viralno širenje dezinformacija.-

“U jednom ću trenutku procijeniti da ćemo provjeriti nešto što još nije postalo viralno jer mislim da ima potencijala za dijeljenje. Kad tražite nešto što se već proširilo, proces odabira uvijek je zamjena za nešto što je važnije u određenom trenutku. S druge strane, možda ću imati priliku pozabaviti se nečim što još nije postalo jako viralno, a prema mom dosadašnjem iskustvu pretpostavljam da hoće. Potom ćemo radije krenuti suzbijati širenje te dezinformacije nego nečega što se već jako proširilo jer je već doprla do većeg

broja ljudi i to se ne može promijeniti. Uglavnom, takve procjene donosim na temelju toga kakav je to narativ i kako je zamišljen, na primjer, da će vas nešto ubiti.” (P. Vidov)

KORIŠTENI ALATI

Faktografovi fact-checkeri koriste dva softverska alata. Prvi je Facebookovo sučelje koje otkriva širenje dezinformacija na sličnom jezičnom području. Taj je alat dostupan samo organizacijama za provjeru činjenične točnosti koje su potpisale ugovor s Facebookom. Drugi je alat CrowdTangle koji služi uočavanju dezinformacija koje su postale viralne - s margina u mainstream.

Glavni je urednik svjestan ograničenja Facebookovih alata i nada se da će EDMO proizvesti opći alat koji će fact-checkerima pomoći u praćenju svih kritičnih mjesta na internetu.

SURADNJA S FACEBOOKOM I DRUGE PLATFORME

Faktograf se bavi dezinformacijama na Facebooku jer je to najpopularnija društvena mreža u Hrvatskoj, dok je Twitter premalen, a YouTube ne pruža podršku za provjeru činjenične točnosti.

“Prvo, Facebook nam pruža neke uvide koji nam pomažu da radimo svoj posao. Nitko drugi nam ne daje pristup tome. Drugo, Facebook je najpopularnija društvena mreža u Hrvatskoj, u to nema sumnje. I sad, teoretski, mogli bismo pratiti neke Telegram grupe, saznati što se tamo događa i baviti se time, ali to je malo besmisleno. Telegram ima ograničen doseg. Na Facebooku ljudima možemo ukazati na dezinformacije. To i jest svrha ovog programa – smanjiti domet dezinformacija. Nakon što fact-checkeri dio sadržaja označe kao dezinformaciju, ljudi koji su ga podijelili prime poruku od Facebooka kojom ih se obavještava da je riječ o dezinformaciji i usmjerava ih na točne informacije. Zato je fokus na Facebooku.” (P. Vidov)

Faktograf je svjestan ograničenja suradnje s Facebookom, ali ukazuje na štetu koju uzrokuju druge društvene mreže.

“To što radimo s Facebookom istodobno je i prednost i mana. Mi samo dobivamo neke informacije, dobivamo neke podatke, zapravo cijeli niz podataka, dok neke podatke ne smijemo dijeliti. Voljela bih da se malo usredotočimo na druge platforme koje rade gotovo istu štetu. U posljednje vrijeme to je posebno YouTube koji je napravio toliko štete tijekom pandemije da to nije normalno i prolazi potpuno ispod radara. Ne daju nikakve informacije. Potpuno je nepoznato kako funkcionira njihov algoritam.” (A. Brakus)

Fact-checkeri su svjesni su da YouTube uklanja dezinformativne sadržaje, ali bez ikakvog objašnjenja, što izaziva još veću pomutnju.

“Video jednostavno nestane, što stvara dodatnu konfuziju i pomaže teoretičarima zavjere koji zatim tvrde da je njihov sadržaj uklonjen jer je bio istinit i izbjegao je provjeru YouTubea. Tvrde da su YouTubeovi cenzori saznali u zadnji čas i uklonili ga. Tako da to stvara totalnu zbrku, potpuno je netransparentno.” (A. Brakus)

ZAKLJUČAK

Iako je praksa provjere činjenične točnosti ograničena, zbog standardizacije koju nameće Međunarodna mreža organizacija posvećenih fact-checkingu (IFCN) i partnerstva s platformom Facebook (Third-Party Fact-Checking Program), predstavlja dobru polaznu točku za provođenje istraživanja koje nastoji rasvijetliti fenomen dezinformacija. Ipak, otvaranje drugih platformi, posebice YouTubea i TikToka, pružilo bi bolji uvid u taj fenomen. Temeljem podataka prikupljenih u fokus grupi možemo zaključiti da je baza dezinformacija Faktograf.hr-a pouzdan (i jedini) izvor za identifikaciju izvora dezinformacija na Facebooku i drugim platformama u Hrvatskoj.

REFERENCE

- Brautović, M. (2022a). Mapiranje ekosustava dezinformacija o COVID-u 19 u Hrvatskoj. <https://pro-fact.gong.hr/publikacije/#:~:text=Mapping%20COVID%2D19%20Disinformation%20Ecosystem%20in%20Croatia>
- Brautović, M. (2022b). <https://pro-fact.gong.hr/wp-content/uploads/2022/06/Dynamic-Network-Analysis-of-Covid-19-Related-Disinformation-Ecosystem-in-Croatia.pdf>
- Brautović, M. (2022b). Mapiranje mreža za provjeru i širenje činjenica u Hrvatskoj
- Uscinski J.E. i Butler, R. W. (2013.). The Epistemology of Fact Checking. *A Journal of Politics and Society*, 25(2), 162-180. <https://doi.org/10.1080/08913811.2013.843872>
- Uscinski, J. E. (2015.). The epistemology of fact checking (is still naive): Rejoinder to Amazeen. *Critical Review*, 27(2), 243–252. <https://doi.org/10.1080/08913811.2015.1055892>
- Amazeen, M. A. (2015.). Revisiting the epistemology of fact-checking. *Critical Review*, 27(1), 1–22.

DODATAK

PROTOKOL FOKUS GRUPE

ODABIR DEZINFORMACIJA ZA RAZOTKRIVANJE

- Kako se odvija provjera činjenica, imate li neke protokole?
- Koje kanale/platforme razotkrivanje?
- Kako birate dezinformacije za razotkrivanje, u smislu sadržaja i relevantnosti vijesti, odnosno kako ih birate?
- Kako osiguravate zastupljenost u izboru?

PROCES RAZOTKRIVANJA

- Kako izgleda proces razotkrivanja? Je li standardiziran?
- Opišite nam standardni postupak.
- Koje izvore koristite za razotkrivanje? Koliko su pouzdani ti izvori na temelju kojih demantirate dezinformacije i kako ih procjenjujete?
- Postoji li standardni obrazac onoga što razotkrivanje treba sadržavati?

ALATI

- Koristite li alat za otkrivanje dezinformacija? Ako da, koji?
- Opišite probleme na koje nailazite u služenju različitim alatima.
- Kako koristite alat CrowdTangle za otkrivanje dezinformacija? Možete li nam dati kratak uvid u to kako ga koristite (predlošci za ispis ili slično)?

SURADNJA S FACEBOOKOM

- Kakvu ulogu ima partnerstvo s Facebookom u otkrivanju i razotkrivanju dezinformacija?
- Opišite poteškoće s kojima se susrećete u radu s Facebookom.

POSLIJE RAZOTKRIVANJA

- Dolazi li do stigmatizacije izvora (kanala, organizacija i pojedinaca) kao rezultat vašeg rada?
- U kojoj mjeri sami pridonosite vidljivosti dezinformacija (npr. kad izdvajate značajne “vijesti” koje nemaju širok doseg, ali njihovi širitelji objavom na svojim kanalima osiguravaju njihovu vidljivost)?

O AUTORU

MATO BRAUTOVIĆ je profesor na Odjelu za komunikologiju Sveučilišta u Dubrovniku. Autor je i koautor mnogih knjiga, poglavlja u knjigama i znanstvenih radova u stručnim časopisima iz područja svoje ekspertize – mediji i rat, novinarstvo, povijest interneta, online dezinformacije, digitalne metode i društveni mediji. Profesor Brautović ima dugogodišnje i bogato iskustvo u izdvajanju, čišćenju i analizi velikih skupova podataka još od 2006. godine, kad je proveo prvu analizu društvenih mreža (SNA).

Projekt „PRO-FACT: RAZOTKRIVANJE COVID-19 DEZINFORMACIJSKIH NARATIVA U HRVATSKOJ ISTRAŽIVANJEM, PROVJEROM TOČNOSTI ČINJENICA I EDUKACIJOM“ na multidisciplinarnan način i multisektorskim pristupom cilja razumjeti dezinformacije povezane s COVID-om 19. Istraživanjem, podizanjem svijesti i jačanjem kapaciteta, projekt sveobuhvatno pristupa društvenom, političkom i zdravstvenom problemu širenja dezinformacijskih kampanja o COVID-u 19 . Svojim djelovanjem nastoji učinkovito razotkriti kampanje dezinformiranja povezane s COVID-om 19 u Hrvatskoj, ojačati kapacitete hrvatskog multidisciplinarnog tima za otkrivanje i suzbijanje kampanja dezinformiranja te povećati kompetencije medijske pismenosti hrvatskih novinara i šire javnosti. Nositeljica projekta je udruga Gong, a partneri su Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, Sveučilište u Dubrovniku, Fakultet elektrotehnike i računarstva i Faktograf.hr

PRO-FACT:

Razotkrivanje COVID-19 dezinformacijskih narativa u Hrvatskoj istraživanjem, provjerom točnosti činjenica i edukacijom

PROVJERA ČINJENIČNE TOČNOSTI U HRVATSKOJ:

IZBOR TEMA I POSTUPCI RAZOTKRIVANJA DEZINFORMACIJA NA FAKTOGRAF.hr-u

Mato Brautović

Zagreb, 2022.